

Het is een gangbare gedachte, dat wij mensen alleen kunnen leven bij de gratie van onze oppervlakkigheid. Als wij ons alles aantrokken; een ongeluk dat wij passeren, een idioot kind uit onze straat, een overstroming in een ver land, een mislukt huwelijk, waar wij van hoorden, als of het onszelf betrof, konden wij niet verder leven. Wij moeten, op straffe van ondergang, langs de dingen leven, wij moeten accepteren en niet blijven stilstaan. Accepteren als gewoon, als behorend bij het bestel. Aanvaarden dat leed leed is en vreugde vreugde.

Maar nu komen de problemen, in de samenleving. Hoeveer moet ons aanvaarden daar gaan en in hoeverre moeten wij trachten die samenleving, die toch van mensen is, te veranderen. Moeten wij ziekten aanvaarden? Wij trachten ze, met alle macht te bestrijden. Moeten wij armoede, vervuiling, achterlijkheid, ongelijkheid bestrijden of aanvaarden? Velen zeggen bestrijden, anderen zeggen dat ook wel maar toch... het behoort blijkbaar wel tot het bestel dus niet te veel... en leren aanvaarden... En het geweld, de oorlog, de bewapening, aanvaarden of bestrijden? Kwaad of noodzakelijk kwaad of toch wel gezond, in ieder geval behorend bij het beestje.

En hier gaan de geesten uiteen. Het vraagstuk is zo veelzijdig, zo ingewikkeld, zo ingrijpend, dat één eenvoudige oplossing, hoe dan ook, daarom al afschrikt. Het ziet er naar uit, dat wij, hoe langer hoe meer, aanvaarden, accepteren en niet meer oordelen.

En uw cursiefschrijver werd nog eens hardhandig eraan herinnerd wat een probleem het is, aanvaarden of verzetten, actief en oordelend naar zedelijke maatstaven. Het is echt een berichtje om bij stil te staan. De kans is groot, dat Eisenhower, president van de machtigste democratie, persoonlijk gaat praten met Chroestjov, leider van de machtigste autocratie. Wellicht levert het iets op; kwaad kan het nooit. Dus een hoopvolle zaak in de wereld. Hoe is de reactie van een deel van de beurs in de V.S.? De aandelen zakken.

Een belangrijk onderzoek naar de buitenkerkelijkheid

Naar het verschijnsel van de buitenkerkelijkheid zal een uitgebreid onderzoek worden ingesteld waaraan zowel van humanistische als van katholieke en protestantse zijde medewerking wordt verleend. Dit zal een wetenschappelijk onderzoek zijn, getuige het subsidie van Z.W.O. (de Nederlandse organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek).

Het initiatief komt van humanistische kant. Het is natuurlijk dat het Humanistisch Verbond, dat tot op zekere hoogte het buitenkerkelijk volksdeel vertegenwoordigt, zich in het bijzonder voor zulk een onderzoek interesseert. Maar het interesseert – en intrigeert en verontrust ook – tevens de verschillende kerken. Vandaar dat ook van kerkelijke zijde, vooral door katholieken, studies zijn verschenen over de buitenkerkelijkheid als bijv. „De buitenkerkelijkheid in Friesland” van Dr. B. Staverman O.F.M. in 1954. Het verschijnsel dateert niet van de laatste tijd, ook niet als massaverschijnsel. Het proefschrift van Prof. Dr. J. P. Kruijt over de onkerkelijkheid in Nederland dateert al van 1933. Wel vertoont het een versnelde uitbreiding, zo lijkt het althans, want pas na de komende volkstelling in 1960 zullen weer nieuwe cijfers verschijnen.

Zoals men weet bedroeg bij de volkstelling in 1947 het percentage zich tot buitenkerkelijken verklarenden meer dan 17%. Dit cijfer gaf wel een beeld (en ook een schok) maar geen weergave van de reële situatie wat betreft de aanhang van de kerken. Bij de volkstelling zijn nog tal van personen, overdrachtelijk gesproken, de kerkdeuren binnengeslipt die feitelijk al buiten stonden, maar omdat hun ouders tot een kerk behoorden of omdat ze nu eenmaal gedoopt waren, toch wel „iets” meenden te moeten zijn of althans iets te moeten opgeven. Een juiste opgave bij de komende volkstelling is bijzonder wenselijk, willen de verkregen cijfers iets zeggen over de werkelijke aanhang van de kerken. En dan zal nog niet de mate van onkerksheid, d.w.z. het weinig of niet zijn kerkelijke plichten waarnemend of de kerk bezogkend hierbij kunnen worden geregistreerd. Er bestaat nu eenmaal een bepaalde onkerksheid die nauwelijks van de onkerkelijkheid is te onderscheiden.

Dat er nu buiten verband met de volkstelling een onderzoek wordt ingesteld naar de buiten- of onkerkelijkheid kan men slechts toejuichen, want het verschijnsel wil niet alleen vastgesteld maar ook, voorzover mogelijk, begrepen en – dat is de taak der wetenschap – verklaard worden.

De buitenkerkelijkheid is thans een massaal verschijnsel. Sinds de sociale wetenschap ook de godsdienst tot object van wetenschap

heeft gemaakt in de godsdienstsociologie en in de psychologische wetenschap de godsdienstpsychologie haar plaats heeft gekregen, kan van deze zijde nieuw licht geworpen worden op het verschijnsel van de religie in het algemeen, maar ook op het verflauwen en verdwijnen van de godsdienstigheid en op het uit de kerk treden of haar praktisch de rug toekeren.

Voor de kerken, waaronder de grootste – in ons land vooral de N.H. Kerk maar ook in toenemende mate de R.K. Kerk – het meest lijden onder een massale afval, is de bestudering van het verschijnsel daarom van belang omdat zij uit het nagaan of leren kennen van het complex van oorzaken – want dat het verschijnsel gecompliceerd is kan men bij voorbaat wel stellen – de weg kunnen hopen te vinden die de ontkerkelijkt of ongelovig geworden massa's naar de godsnuizen terugleidt. Of hier veel te verwachten valt is een tweede. Ook onder kerkelijke leidslieden heerst op dit punt een zeer verbreide scepsis. Want ook hun is het duidelijk dat een dergelijke achteruitgang van het godsdienstig en kerkelijk leven niet een voorbijgaand verschijnsel is, bijv. voor een groot deel toe te schrijven aan de „schuld van de kerken” op maatschappelijk terrein. Het komt mij voor dat de buitenkerkelijkheid daarvoor te nauw verbonden is met de onomkeerbare ontwikkelingen in de maatschappij, in de wetenschap, in het geestelijk-culturele leven, met het kleiner worden van de wereld, d.w.z. met het uitbreiden van onze gezichtskring (Chinezen, Hindoes, Boeddhisten en Mohammedanen worden hoe langer hoe meer onze geestelijke burens), met globaal genomen de verandering in dat psychisch-geestelijke klimaat waarin godsdiensten zijn ontstaan en zich hebben kunnen uitbreiden of handhaven.

Het lijkt mij een belangwekkend maar moeilijk onderzoek te worden omdat het vaak zó zal zijn dat men niet gemakkelijk de redenen kan opgeven waarom men kerk en godsdienst vaarwel heeft gezegd. Imponderabilia, onweegbare en ondefiniceerbare ervaringen, meestal niet bewust gemaakt, spelen hier een grote rol. Het geestelijk klimaat is anders geworden en het zal ook vele anderen met mij zijn opgevallen dat kerkelijk-godsdienstige personen zich moeilijk kunnen verplaatsen in wat voor hen een soort luchtledig is, maar dat juist het klimaat en de lucht betekent die de humanist nodig heeft om in te kunnen ademen. De redenen, oorzaken en motieven die voor de kerkafval genoemd worden, zijn dikwijls niet veel meer dan rationalisaties van onbenoembaarheden.

Voor humanisten heeft een grondig onderzoek, hoe het ook uitvalt, dit belang dat zij een

Vervolg op pag. 3

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen

14e jaargang nr. 17 – 29 augustus 1959

Kritisch allerlei

E nige tijd geleden heeft een groep vooraanstaande Nederlanders van uiteenlopende opvatting in geloof en politiek, een verklaring uitgegeven, waarin de toekenning van eigen zendtijd aan het Humanistisch Verbond wordt bepleit. Tot de ondertekenaars behoorden ook een aantal hervormden, en in een hoofdartikel in „Hervormd Nederland” wordt daarop gewezen door de heer F. H. L(andman). Hij wijst op de ontwikkeling van onze strijd voor gelijkberechtigting, die er bij voorbeeld toe geleid heeft dat, zij het ook nog met enkele beperkingen, onze geestelijke raadslieden evenals predikanten en aalmoezeniers worden toegelaten tot huizen van bewaring en gevangenissen, iets wat niet lang geleden ook door een gezaghebbend man uit gereformeerde kring als prof. mr. I. A. Diepenhorst werd verdedigd. De heer Landman vervolgt zijn beschouwing dan:

„Het H.V. is geen kerk en wil geen kerk zijn. Het pleit dan ook voor eigensoortige rechten en wil alleen een formele gelijkstelling met de kerken wat betreft de verkrijging van zendtijd voor uitzendingen, die ten doel hebben geestverwanten geestelijke steun te geven en de humanistische levens- en wereldbeschouwing te verbreiden. Hoe moeten we daar als christenen tegenover staan en hoe moeten ons inziens volksvertegenwoordiging en regering op deze humanistische aanspraken reageren? Dit is geen eenvoudige vraag.

Het humanisme is óók een „geloof”. Maar geen geloof in de christelijke zin. Geen vertrouwen op God, geen voor waarachtig houden van zijn Woord, geen aanvaarding van het Evangelie. Wel een geloof in de mens, althans in de oneindige waarde van de menselijke persoonlijkheid. Wij spreken nu over die vorm van humanisme, die in het H.V. aan het woord komt en die ongetwijfeld het stempel draagt van de cultuur waarin ze is geworteld en waaruit ze is voortgekomen. Moet het humanisme dus als een „geloof” gewaardeerd worden en mag het als één van de krachten worden gezien, die zich teweere willen stellen tegen het dreigende nihilisme, dit neemt niet weg dat het christelijk geloof het als een vorm van „ongeloof” zal moeten blijven wederstaan. Maar hiermede is nog niet gezegd dat dit zou betekenen dat dit „wederstaan” tot consequentie zou moeten hebben dat wij het H.V., overal waar het zich in staat en maatschappij zou willen laten gelden, de voet zouden moeten dwars zetten.”

De schrijver citeert dan het bekende Herderlijk Schrijven over „christenzijn in de Nederlandse samenleving”, waarin een positieve houding wordt aangenomen tegenover de humanisten,

„als zij een eigen plaats vragen voor hun zorg aan de mens in de strijdkrachten en op andere plaatsen in de samenleving” en besluit:

„Tot die „andere plaatsen in de samenleving” behoort ook de radio- en televisie-studio. En daarom kunnen we tot geen andere conclusie komen dan dat wij als christenen, hoewel in beginsel het humanisme van het H.V. als ongehoofd afwijzend, het niettemin op tweërlei grond als levens- en wereldbeschouwing die eigen plaats en rechten in het openbare leven vraagt, zullen hebben te aanvaarden: ten eerste omdat de overheid de gewetensvrijheid heeft te eerbiedigen; ten tweede omdat het H.V. met ons op de bres wil staan in de strijd tegen de ontwaarding van de mens.”

W ij zijn dankbaar voor dit belangrijke artikel, vooral om de erkenning dat het Humanistisch Verbond niet tegenover, maar naast de kerken staat in die strijd om de mens. Wij zullen het christendom blijven afwijzen, zoals dat op zijn beurt het moderne humanisme afwijst, maar wij zullen het nooit verhinderen zich in staat en maatschappij te laten gelden. Wanneer dit artikel de stoot zou mogen geven tot een verdraagzamer houding ten opzichte van onze levensbeschouwing in christelijke kring, zouden daarmee de tegenstellingen niet verdoezeld worden, maar zouden wij niet langer gedwongen zijn te strijden voor onze rechtmatige plaats in de Nederlandse samenleving, en zou al die energie gericht kunnen worden op een gemeenschappelijke taak, hierboven genoemd „de strijd tegen de ontwaarding van de mens.” De beschouwing in „Hervormd Nederland” is ons daarbij een riem onder het hart.

Hoofdredacteur P(iebenga) schrijft in de „Leeuwarder Courant”:

„Geen levensbeschouwelijke richting in Nederland die meer klaagt over de verzuiling, die feller de schotjesgeest critiqueert, en die met meer ironie het vaderlandse sectarisme overlaadt, dan het Humanistisch Verbond. Geen groepering, die met meer animo bezig is een „zuil” te worden, die ijveriger overal zijn eigen schotjes wil oprichten en zich spoediger tot een in het nationale leven erkende secte wil organiseren, dan juist het Hum. Verbond. Dit verbond klaagt over voortdurende achteruitstelling in de radio en vecht voor eigen zendtijd, het heeft pas het eerste humanistische bejaardenhuis geopend, het wil de openbare school tot zijn richtings-school maken, het heeft in Sneek op eigen houtje een dodenherdenking georganiseerd, enz. Altezamen waarschijnlijk nog maar een begin van de verzuiling die ons van deze kring uit te wachten staat.”

E en prettig stukje, zoals u ziet, waarin met een schijn van logica de zaken eenvoudig op hun kop worden gezet. Want wat het Humanistisch Verbond voor zendtijd vraagt, is niet meer dan wat nodig is voor de eigen levensbeschouwelijke uitzendingen, en is niets meer dan een recht dat het volgens de nieuwe Omroepwet toekomt. Het Verbond heeft daarbij zelfs voorop gesteld geen nieuwe omroepvereniging te willen vormen met humanistische kookpraatjes, ochtendgymnastiek en bonte avonden. De heer Piebenga had dat trouwens kunnen weten als hij de oproep voor de Humanistische Luisterkring had gelezen.

Op het laatste H.V.-Congres in Rotterdam bleek de vrees voor verzuiling juist door de oprichting van dat eerste bejaardentehuis zo groot, dat er van verschillende zijden vragen werden gesteld. Heel duidelijk kwam daarbij naar voren, dat het Humanistisch Verbond in beginsel zelfs liever algemene tehuizen ziet, maar dat alleen daar waar er een reële behoefte aan bestaat of waar „algemeen” in wezen „protestant” betekent, eigen humanistische tehuizen zullen worden gesticht. Ook dat had de heer Piebenga kunnen weten, als hij de moeite genomen had zich eens wat nader te verdiepen in de beschouwingen die in onze kring aan dat eerste bejaardencentrum zijn gewijd.

M aar de heer Piebenga heeft nog meer beschuldigingen uit zijn mouw geschud, want waar haalt hij de wetenschap vandaan, dat het H. V. de openbare school tot zijn „richtingsschool” wil maken? Wij hadden eerder de indruk dat de Hervormde Kerk al een goed eind in die richting gevord-

derd was, althans waar het het godsdienstonderwijs betreft, en misschien heeft de heer Piebenga wel eens de klok van onze onvrede daarmee horen luiden, zonder te weten waar de klepel hangt. Want die klepel is nu juist, dat een organisatie die zich principieel tegen de verzuiling verzet op de wijze waarop het Humanistisch Verbond dat doet, niet anders dan fel voorstander ervan kan zijn, dat althans de jeugd nog in de gelegenheid wordt gesteld zonder vooroordelen met elkaar om te gaan, iets wat uiteraard alleen mogelijk is op een werkelijk onverzuilde openbare school. Dat vele (gelukkig niet alle) christenen zich aan die vorm van samenleving wensen te onttrekken, is daarbij ons toch waarlijk niet als fout aan te rekenen.

En tenslotte wat Sneek betreft: wij zijn daar niet geweest en weten er dus het fijne niet van. Wij zouden dat natuurlijk bij het bestuur van de gemeenschap Sneek kunnen informeren, maar waarom zou de heer Piebenga dat eigenlijk zelf niet doen voor hij ergens over schrijft?

N a al deze ongemotiveerde kritiek wordt er ook nog een aantal beschuldigende vragen gesteld, waarvan de beantwoording zo voor de hand ligt, dat wij er geen plaatsruimte aan zullen vuil maken. Mocht de hoofdredacteur van de „Leeuwarder Courant” er werkelijk behoefte aan hebben iets over het moderne humanisme en zijn verzet tegen de verzuiling te weten te komen, laat hij dan eens schrijven naar ons Centraal Bureau, Oudegracht 152, Utrecht. Misschien zal hij daarna in staat zijn iets gemotiveerder te oordelen.

In den regen

*Laat dit, omdat ik eenzaam ben,
een stem verwerven als de regen;
die heb ik van u meegekregen,
zover ik van u ben.*

*Het is hetzelfde als uw leden, —
kuis en nabij —, waarmee de woorden
sidderen en worden geboren;
waarin uw liefde heeft gezweven.*

*Zo sneeuwt de dood het leven dicht.
Er is geen angst meer en geen naam.
Ik lig weer met mijn ziel tesaam
in onverstoorbaar evenwicht.*

*Ik heb u lief, al zijn vergaan
de verten die ik met u deelde,
wat gij mij nimmermeer verheelde
vangt immer in den regen aan.*

Uit: Cryptogrammen; Gerrit Achterberg,
(A. A. M. Stols).
’s-Gravenhage, 1953.

Het geweten, een discussie (II)

Katholiek geluid

De katholieke schrijvers, die in het aprilnummer van „De Vragende Mens” over het geweten aan het woord kwamen, hebben kennelijk voordat zij aan het werk gingen kennis genomen van althans een gedeelte van de artikelen van de andere kant. Zij zijn – de strekking van dit maandblad brengt dit ook mee – voor het merendeel gericht tot de buitenkerkelijken. Dat blijkt uit de verdediging van het eigen standpunt tegen in die artikelen voorkomende misvattingen, uit de erkenning, dat geloofsge-noten tot dergelijke verkeerde interpretatie aanleiding geven, welke erkenning soms de vorm aanneemt van een vrij scherpe kritiek op bepaalde tendenzen binnen de eigen levens-gemeenschap en ten slotte een tegemoetko-mende houding in die zin, dat wat uit de andere opvattingen verenigbaar is met de eigene dui-delijk naar voren wordt gebracht.

Zo schrijft Lou Vleugelhof, dat hij „als ge-lovig katholiek... aanvankelijk het geweten had leren ervaren als een bestraffende opgestoken vinger, als een alarmsignaal” en dat hij nu „een dergelijke verenging of liever vervalsing van het geweten schrijft op rekening van katho-licke opvoedkundige praktijken, waarin het goe-de vereenzelvigd wordt met braafheid en het kwade met ge- en verbodsovertredingen”, een uittaling, die ik in andere vorm terugvond bij Dr. Brongersma: „De moraal van vele christe-nen en van veel christelijke geschriften schijnt niet anders te zijn dan de farizeïsche moraal: de wet onderhouden, goede dingen doen, slech-te nalaten”, een fatsoensmoraal dus.

Onder de meer positieve uitspraken trof mij. „Het geweten is geen christelijk monopolie, het behoort tot de structuur van de volwassen mens” (Tegenbosch), „Het geweten is in laat-ste instantie onze enige gids op het gebied van goed en kwaad” (Brongersma). Van bijzonder belang voor velen van ons lijkt mij het eerste gedeelte van de beknopte, heldere uiteenzetting van Delfgaauw, onder meer om de wijze waarop hij daarin het begrip schuld hanteert. Ik wil daar iets meer van overnemen:

„Van schuld kan gesproken worden, als de mens te kort schiet in zijn verhouding tot zijn medemensen... Dit tekortschieten kan zowel een toebrengen van leed of schade zijn als ook verzuim of nalatigheid... Het is mijn geweten, dat mij waarschuwt, dat ik mij schuldig ga ma-ken of mijzelf schuldig gemaakt heb”. Dr. Delfgaauw ziet nu twee mogelijke verkeerde houdingen van de mens tegenover zijn schuld. „De mens bedriegt zichzelf met gedachten als: ik kon hier niet helpen; ik doe genoeg; ik moest wel zo handelen. Ofwel de mens kan zijn ei-genlijke schuld niet onder de ogen zien en vlucht in een neurotisch schuldgevoel.” Het besef van het werkelijke tekortschieten (niet van het onderschatte of het overschatte dus) noemt hij dan „kenmerk van de menselijke waar-digheid. Het drukt de mens niet meer, maar berooft hem van zijn zelfgenoegzaamheid en houdt zijn bestaan open als een voortdurende opgave, die hem vanuit de wereld wordt ge-steld”.

Dit zijn echter niet de eerste en niet de laatste woorden van de verschillende schrijvers. De overgang naar het typisch katholieke in hun

beschouwingen, dat intussen niet bij allen de-zelfde vorm krijgt vindt op uiteenlopende wij-ze plaats, maar telkens gaat het daarbij om een wending naar (de persoonlijke) God. Delf-gaauw doet dit het eenvoudigst door te vervol-gen: „Van zonde kan eerst gesproken worden als dit schuldbesef in een religieuze dimensie treedt, doordat de mens zijn schuld op zich neemt tegenover God. Alle tekortschieten tegen-over anderen en de gemeenschap wordt daarmee ook een tekortschieten tegenover God. Daar-bij komt, dat de mens ook in zijn innerlijke ver-houding rechtstreeks tot God steeds te kort schiet. Aldus moet van zonde gesproken wor-den wanneer God erkend wordt, maar niet wanneer de schuld geen religieuze dimensie heeft”.*) Dat is duidelijke taal, als men er aan vast houdt, dat het woord God hier de beteke-nis heeft, die het in de katholieke kerk bezit.

Het bekijken waard

Ik zou het hierbij laten, als niet op de wijze, waarop anderen die overgang maken enige pro-blemen opwerpt, die waard zijn bekeken te wor-den. Vleugelhof wijst op wat hij noemt „het mysterie van de menselijke tweeslachtigheid: ons vermogen en ons onvermogen, onze macht en onze onmacht, onze vrijheid en onze gebon-denheid, onze zekerheid en onze onzekerheid... kortom de ervaring, dat de mens in niets abso-luut is dan misschien alleen in zijn betrekke-lijkheid”. En het aanvaarden van die betrek-kelijkheid ziet hij als een „bijna bovenmense-lijke opgave”, die de mens er wel toe brengen moet „de blindelinge sprong te maken naar de God van liefde, die alle onvolkomenheid zal wegnemen”. Soortgelijke uittalingen trof ik in andere bijdragen o.a. bij Brongersma. Het feit, dat de mens zijn tekort nooit geheel te bo-ven komt, valt niet te ontkennen. Houdt dat nu in, dat de reactie van de mens, die zich daarvan bewust wordt zo is, als zij hier wordt getekend? Een humanist zal hier zonder voor-behoud neen op zeggen. En dat niet, omdat hij met de voorstelling van een persoonlijk God niets kan aanvangen, maar omdat hij met Delf-gaauw het aanvaarden van dit feit ziet als een teken van de menselijke waardigheid. Wie die prijs geeft, laat iets los van het beste in hem-zelf. Dat is een geheel andere reactie (Ik zeg natuurlijk niet de enig mogelijke of de enige, die zedelijk toelaatbaar is).

Een ander motief, dat in enkele artikelen, het duidelijkst in de nabeschouwing van Dr. van Doornik, een rol speelt, verdient eveneens vermelding en overweging. Bewust zedelijk han-delen betekent gehoor geven aan een eis, die zich als een onvoorwaardelijke bij ons aandient. Daar ben ik het mee eens. Maar, zo richt deze schrijver zich nu tot de humanist: op welke gron-den kunt gij nu zulk een norm voor het men-selijk gedrag tot een absoluut geldige maken? Dat is toch alleen mogelijk, indien er iemand is, die boven u staat en aan wie gij verant-woording schuldig zijt. Alleen wie gelooft in God, wiens gebod gehoorzaamheid vraagt, kan deze absolute geldigheid theoretisch recht-vaardigen.

Als ik mijn eigen ervaring raadpleeg lijkt mij de vraag: op welke grond? die Pater van Doornik stelt, misplaatst. In die zeldzame ogen-blikken waarop mijn geweten zuiver spreekt, er-ken ik het onvoorwaardelijke van zijn eis uit innerlijke noodzaak. Ik kan niet anders Ik weet, dat dan het beste in mij gesproken heeft en dat een theorie ter verklaring van dit merk-waardige feit niet nodig is om mijn handelen daarnaar te richten. De (intellectuele) behoef-te aan een verklaring ken ik natuurlijk ook, maar aanvaardbaar kan zulk een verklaring slechts zijn, als zij de feitelijkheid van deze in-nerlijke ervaring onverkort laat gelden. Het is deze ervaring, die mij tot handelen drijft en

Vervolg op pag. 4

Vervolg van pag. 1

licht geworpen krijgen op een weg die zij niet altijd bewust betreden hebben of dat zij hun ei-gen evolutie weerspiegeld zien in de breder spie-gel van een meer dan persoonlijke, een geestelijk en maatschappelijk ruimer ontwikkeling, die hen het humanisme doet zien als een funda-menteel beginsel in de ontwikkeling der mens-heid en dan ook zijn bestaansrecht duidelijker in het licht stelt. Dit behoeft nog niets te zeggen over en ten gunste van een mogelijke vooruit-gang van het humanisme in organisatorische zin. Kerken zijn organisaties van gelijkgelovi-gen op het wereldlijk vlak, ook al beroepen zij zich op een bovenwereldlijke of bovennatuur-lijke herkomst. Zij concentreren zich op een dogma, een belijdenis, een heilsgeschiedenis, een traditie, een cultus. Dit alles heeft de gelovigen van eenzelfde confessie eeuwen lang bijeen-gehouden. Nieuwe godsdiensten zijn er in de laatste eeuwen niet ontstaan en die bewegingen die in de laatste tijden ook hun miljoenen heb-ben verzameld zijn toch niet anders dan af-leidingen van een reeds bestaande godsdienst die op een enkel punt alle nadruk leggen, meest-al in reactie op de angsten en onzekerheden en verwarringen die onze eeuw zo ruimschoots heeft tweeweggebracht. Het humanisme daaren-tegen bezit deze „vastigheden” van de godsdienst niet en zal ze volgens mij niet mogen bezit-ten als het zichzelf niet wil verloochenen. Maar dit betekent dan ook een organisatorisch na-deel in vergelijking met de kerken.

Als wij onze gedachten over de onkerkelijk-heid laten gaan, lijken twee punten nog van be-lang. Ten eerste mogen wij niet vergeten in welk een mate religieuze energieën een toevlucht heb-ben gevonden in de zgn. politieke religies. Als wij in het communisme niet het religieuze (vol-gens vele pseudo-religieuze) elan verdisconteren zullen wij van dit verschijnsel weinig begrijpen.

Ook hebben de zelfstandig geworden levensge-bieden van wetenschap, kunst, sociaal leven enz. de beschermende moedervleugels of het drukkende dak van kerk en godsdienst verlamd of doorbroken. In dit verband zijn de woorden van Goethe verhelderend: „Wer hat Wissen-schat und Kunst, der hat auch Religion.” En dan bestaat er tevens nog of soms weer een wel-stands- of sociaal-fatsoenskerkelijkheid als veel-vuldig in de V.S. en ook hier voorkomt die met waarachtig godsdienstig leven weinig heeft uit te staan.

In de tweede plaats is er de vraag of de toe-nemende onkerkelijkheid van godsdienstige zij-de alleen maar betreurd moet worden. Ik kan mij voorstellen dat oprechte gelovigen een klei-ne kerk van zuiver overtuigden verkiezen boven een die in de geest en met de daad hun geloof beleven, verkiezen boven een kerkelijke orga-nisatie met veel dode leden voor wie kerk en godsdienst een sleur of een dekmantel is.

Met deze vraag hanet een andere samen: of humanisten, onkerkelijken in het algemeen, waaronder ook anti-kerkelijken, de toenemende onkerkelijkheid moeten toejuichen. Juist om-dat een massale onkerkelijkheid geen bewust af-scheid van kerk en godsdienst bij iedereen on-derstelt, kan men ook een massabestaan in een geestelijk niemandsland verwachten dat bij ge-legenheid beschikbaar wordt voor een psychische besmetting door een beroep op instincten en atavistische gevoelens die de ergste rampen over de mensheid kan brengen en het beetje menselijkheid waarvoor steeds weer opnieuw moet worden gestreden op een ontstellende wij-ze kan wegvagen.

Het is een veelomvattend object van on-derzoek en men mag de initiatiefnemers dank-baar zijn dat zij het aan de orde hebben gesteld.

O. Noordenbos

Dodende liefde in de bioscoop

Onder deze titel vroeg de medische medewerker van het „Algemeen Handelsblad” (11-7) aandacht voor de film „Tödliche Liebe”. Uit zijn kritisch commentaar met een opmerkelijke conclusie citeren wij het volgende:

„Een filmmaatschappij die blijkbaar wilde proberen op andere dan gewone wijze mensen de bioscoop binnen te lokken heeft dezelfde fout gemaakt als u en al die andere mensen steeds maken, ze heeft voor het verfilmen van drie medische problemen advies gevraagd aan de verkeerde medici.

Het betreft hier de film „Tödliche Liebe”, die op sensationele wijze het aanranden van kinderen, het plegen van abortus en geslachtsziekten behandelt. Als men oprecht beoogt over deze zaken voorlichting te geven, zal men toch te rade moeten gaan bij mensen die van medische voorlichting verstand hebben. Waar het immers bij het geven van deze voorlichting om gaat, is om de kern van het probleem en die is in deze film vrijwel nergens geraakt. Ik wil dit aantonen aan het middendeel van de film, dat het opwekken van abortus behandelt. We zien de aanstaande moeder de trap oplopen van het huis van de slons, die deze karweiën pleegt. De onhygiënisch getroffen voorbereidingen worden tot in details getoond en we zien het slachtoffer in shock de deur uitgezet worden nadat de baarmoeder door verkeerd manipuleren is doorboord. Een operatie in het ziekenhuis komt te laat om de door bloedverlies diep in shock geraakte vrouw nog te redden en ons wordt zelfs een kijkje gegund in de sectiekamer, waar het lijk nader zal worden onderzocht.

Mislukte les

En als dan ten slotte het verhaal uit is, vraagt degene, die zich bezighoudt met het geven van voorlichting op medisch gebied, zich verbaasd af wat men zich nu eigenlijk van deze soort voorlichting voorstelt. Meent men nu werkelijk op deze wijze bij te dragen aan de oplossing van

Vervolg van pag. 3

ook in de toekomst mij tot richtsnoer kan zijn. En het lijkt mij een onderschatting van de betekenis, die zulke eigen innerlijke ervaringen in het leven van een mens kunnen hebben de vraag te stellen: Op welke gronden stelt men nu zulk een norm absoluut? Het gaat immers niet om een puur theoretische zaak, maar om een bij uitstek praktische: Kan men volharden in zijn streven om aan de onvoorwaardelijke zedelijke eis te voldoen.

Onwillekeurig is *het kritische moment naar voren gekomen in dit overzicht*. Ik wil het zo verbroken evenwicht herstellen door deze slotopmerking: Het confronteren van de opvattingen van buitenkerkelijken en katholieken zal wellicht degene, die verwacht, dat de een de ander overtuigt teleurstellen; het sticht echter nut, doordat het meehelpt wanvoorstellingen, die zo vaak de verhouding tot andersdenkenden vertroebelen op te ruimen en een beter begrip voor elkanders inzichten te bevorderen. En dit laatste is in onze samenleving, verdeeld in zoveel vakjes, van groot belang.

D. H. Prins

*) Cursivering van mij.

het probleem van de criminele abortus? De enige les die men eruit kan leren is, dat je voor het plegen van abortus niet naar een slons moet gaan, maar naar een vakman, die het allemaal volgens de regels der kunst opknapt. Maar laten we eens aannemen, dat een aantal jonge vrouwen, als ze in dezelfde omstandigheden komen te verkeren, zich deze film zullen herinneren en daarom zullen afzien van pogingen tot abortus. Dan nog is immers het probleem waarom het eigenlijk gaat niet opgelost. Dat abortus wordt gepleegd is immers van veel minder belang dan dat zovelen het zouden willen doen, als ze er de kans toe kregen. Dat zovele mensen – en men mene niet dat dat voornamelijk ongetrouwden betreft – kinderen krijgen die ze eigenlijk niet wensen, is van groter belang, want daaruit komt de behoefte voort het kind voor de geboorte kwijt te raken. Om welke redenen men geen kinderen wenst is voor dit probleem niet van belang; in ieder geval zijn daar volstrekt aanvaardbare bij. Met het wekken van angst voor ziekte, pijn en dood, die gevolg kunnen zijn van het plegen van abortus, lost men dit probleem niet op, men maakt het hoogstens groter.

Wanda Landowska leeft in haar laatste platen

Over Wanda Landowska, die op 16 augustus op 82-jarige leeftijd is gestorven, kan men hele verhandelingen schrijven. Haar levensverhaal geeft daar alle aanleiding toe. Zij was persoonlijk bevriend met Rodin en Tolstoj, en de loop van haar leven werd bepaald door wat eens een museuminstrument was. Aanvankelijk uitsluitend pianiste (men vergeet wel eens, dat zij haar leven lang een groot pianiste is gebleven en onder musici een autoriteit is op het gebied van de interpretatie van de pianowerken van Haydn en Mozart), heeft zij zich geworpen op het vergeten, als een verouderde voorloper van de piano beschouwde klavecimbel. Wat in de lijn van de moderne ontwikkeling lag, heeft zich grotendeels door haar onvermoeibare propaganda in spel, woord en geschrift voltrokken: nu is het klavecimbel een volwaardig instrument, dat weer gebouwd wordt en wel, evenals alle andere instrumenten met een lange geschiedenis, volgens moderne akoestische en technische principes en niet als kopie van museum-exemplaren.

Maar beter dan uit het grondigste levensbericht kan men Wanda Landowska leren kennen uit haar laatste grammofoonplaten. Helaas klinkt daarop niet haar stem: in de Duitse persingen van het merk RCA, die in Nederland in de handel worden gebracht, zijn haar mondelinge toelichtingen weggelaten. Wel is de Engelse tekst op de hoes aangebracht..

Menselijk document

Een menselijk document van grote waarde is niettemin de 30-cm-langspeelplaat RCA LM 2194 C., een van de laatste klavecimbelopnamen van Wanda Landowska, die zij op 81-jarige (volgens een andere tijdrekening op 79-jarige) leeftijd in haar tot studio ingerichte huis te Lakeville in Connecticut maakte.

Passende vorm

Waar het op aankomt is dat wij voor de bevrediging van de seksuele behoefte, die voor het grootste deel der gezonde mensen een primaire voorwaarde voor een gelukkig en evenwichtig leven is, een vorm vinden die past in de maatschappelijke verhoudingen van nu. Het ogenblik dat economische zelfstandigheid is bereikt, welke is vereist om een gezin te stichten, komt veelal ongeveer tien jaren later dan het verwerven van de seksuele rijpheid. Alle ethische verhalen over de waarde van zelfbeheersing en sublimering ten spijt, blijkt in de praktijk dat zeer velen het zo lange wachten niet opbrengen. En ook wanneer dat wel het geval is, doet zich in het jonge gezin al spoedig het probleem voor van het wassend kindertal.

Zolang deze problemen niet zijn opgelost, zullen mensen zich in wanhoop in de ongewassen handen van aborteurs stellen. Daar veranderen we niets aan door hen op sensationele wijze voor te lichten over de gevaren die daaraan zijn verbonden. Het enige wat we daarmee bereiken is dat hun zielenood groter wordt en de inpassing van de seksualiteit in hun leven nog meer wordt verstoord.

Het staat voor mij vast dat onze inzichten over de seksuele relaties verouderd zijn en niet meer passen in de maatschappij van nu. We zullen daarom, nieuwe vormen moeten vinden. En dat betekent dat we daarnaar moeten zoeken.”

Schijfenschouw

Wij mogen haar daar dankbaar voor zijn. Zij speelt sommige passages als het ware voor zich zelf; hier en daar houdt zij een wending heel lang vast; zij laat er de laatste noot niet eerder van los voordat zij er zeker van is dat de betekenis tot ons is doorgedrongen. Natuurlijk remt dat de vaart van de muziek op een manier die gewoonlijk onverantwoord is. Maar Wanda Landowska's bedoeling is overduidelijk: zij wil ons de structuur van het werk uitleggen. En het lukt haar, evenals wanneer zij vóór een belangrijke passage plotseling aarzelt, waardoor onze aandacht gespannen wordt op wat na die aarzeling volgt. In virtuoze passages blijkt bovendien, dat haar technische vaardigheid nog nauwelijks geleden had en zeer groot was gebleven.

Op de besproken plaat speelt zij bovendien de levendige Capriccio sopra la lontananza del suo fratello dilettissimo en de Fantasie in c. Het programma wordt gecompleteerd met een pasacaglia in d van de bij Bach in hoog aanzien staande Johann Kaspar Ferdinand Fischer. De geluidskwaliteit van de plaat is goed, maar men moet wel oppassen niet te veel volume te geven.

James Sutorp

De verkeersonveiligheid (I)

door Dr. F. H. Glastra van Loon

Toen het eerste „zelf-bewegende voertuig”, de auto-mobiel, op de weg was verschenen, werd het met wantrouwen en vrees begroet – en allerlei fantastische narigheden werden aan het „snelheidsmonster” – wel 20 km per uur! – toegeschreven. Het liefst zou men deze rustverstoringen de schrikrijder van mens en dier, en luchtbedervende ziekteverwekker, hebben willen verbieden en verdrijven. Het schrikbeeld van de tegenwoordige dagelijkse lijsten van slachtoffers van de „Verkeers-moloch” kon men niet voorzien – en evenmin een zo snelle ontwikkeling van het mensdom op het gebied der techniek, waardoor het snelverkeer naast zovele andere producten van menselijk vernuft een steeds belangrijker element werd in de samenleving. Het gemotoriseerde verkeer werd als een noodzakelijkheid aanvaard – maar de strijd tegen de gevaren en gevolgen er van bleef, en werd vooral de laatste jaren meer en meer gekenmerkt door een groeiende verontrusting over de steeds toenemende onveiligheid op weg en straat.

Zag men eerst de oorzaak hiervan vooral in de wagen zelf, zijn fouten en defecten, en verder in andere materiële factoren van de weg, de verlichting en zichtbaarheid ook, en in allerlei klimatologische nevenomstandigheden, geleidelijk en steeds duidelijker ging men inzien, dat de machine en de materie niet de hoofdoorzaken der ongelukken waren, maar dat vooral *de mens* hierbij een voorname rol speelde.

Een der eerste waarnemingen, die men in dit opzicht deed, was het statistisch vastgestelde feit, dat er „brokkenmakers” (Unfälle) onder de automobilisten waren – dat deze, 4% van het totaal, aansprakelijk waren voor 30 % der ongelukken! Iedereen (her)kende het type – de onhandige stumper met twee linkerhanden, zonder gevoel voor maat en richting, die „het nooit zal leren” – terwijl ook de roekeloze jeugdige waaghals ertoe werd gerekend. Men had dus goede hoop en verwachtte, hen óf tot behoorlijke rijders te kunnen opvoeden en opleiden, óf door de betrekkelijk kleine groep der „onverbeterlijken” van de weg te bannen, het ongelukscijfer aanzienlijk te doen dalen.

Helaas – andere en betere cijfersaars toonden aan, dat er nog al grote fouten waren gemaakt bij deze waarschijnlijkheidsberekening – er zijn wel brokkenmakers, maar hun aandeel in de verkeersongelukken is zéér veel kleiner dan de eerst gegeven sensationele cijfers aangaven. Toch maken deze onhandigen en waaghalsen natuurlijk wel meer ongelukken dan goede en voorzichtige weggebruikers en door betere opleiding en instructie en door meer doeltreffende verkeersopvoeding, vooral van de jeugd, zal hierin zeker verbetering mogelijk zijn.

De harde cijfers

In de met zorg door de politie en het C.B.S. verzamelde cijfers worden als hoofdoorzaken van ongelukken steeds weer vermeld: „geen voorrang geven”, „te dicht op elkaar rijden”, „algemene onvoorzichtigheid” en dergelijken.

Deze rubrieken nu zeggen niets omtrent *de eigenlijke oorzaken*, de psychologische achtergronden van dit menselijk falen: wáárom steeds weer dat geen voorrang geven, wáárom dat zo frequent passeren in onoverzichtelijke bochten??

In meer gedetailleerde opgaven komen ook cijfers voor, die wel de juiste oorzaak van bepaalde ongelukken opgeven – defecten en fouten, of soms plotseling optredende stoornissen aan de wagen (de vroeger zo beruchte „klapbanden”) – maar dit zijn hoogstens 2% van het totaal.

Een zelfde percentage ongeveer is het gevolg

van „loslopende honden”, plotseling overstekende kinderen en ook van een andere gemakkelijke te constateren oorzaak, de alcohol, kennen wij het aandeel – dat 0,5 % van het totaal bedraagt. Dit cijfer staat wel in schrille tegenstelling tot de „communis opinio”, volgens welke nog steeds de drank dé, of althans een der, voornaamste ongeluksverwekkers schijnt te zijn. Dit betrekkelijk kleine aandeel doet natuurlijk niets af aan de noodzaak en de eis, dronken weggebruikers met alle middelen uit het verkeer te bannen, te zorgen dat het voertuig deugdelijk is, en de weg „vrij” voor het verkeer.

In Frankrijk stierven in 1958 aan poliomyelitis 137 kinderen en jeugdigen op in totaal 1630 ziektegevallen, tegen in en door het verkeer 9600 doden, of 70 maal zo veel – Voor ons land bedroegen deze cijfers resp. tegen 1800 doden bij ongelukken – waar dan nog ongeveer 20.000 zwaar-gewonden moeten worden bijgeteld, om enigszins de omvang van menselijk leed en lijden, en de schade aan onze volksgezondheid, te kunnen benaderen, nog afgezien van de enorme materiële verliezen.

De verontrusting

Het is dan ook geen wonder, dat er nu algemene verontrusting heerst – een vage vrees voor dit ons allen bedreigende onheil – welke mede te wijten is aan het grote verschil in waardering en aanvoelen van het verkeersongeluk ten opzichte van alle andere vormen van ongevallen: dat n.l. zo vaak ánderen ons op de weg een ongeluk bezorgen, waaraan wij zelf part noch deel hebben, in tegenstelling met b.v. die in het bedrijf of bin-nenshuis, welke ongeveer even frequent zijn, maar waarvan men meest zelf de oorzaak is.

Daarbij komt, dat ondanks alle inspanning, alle acties en maatregelen, de ongelukcijfers blijven stijgen weliswaar iets minder snel dan met de toenemende verkeersdichtheid op onze wegen te verwachten was – maar vooral ook beklemmend, omdat relatief zoveel kinderen in het verkeer worden getroffen. Voor talloze ouders van jonge kinderen is dit een bron van voortdurende zorg en vrees – en voor ons gehele volk een probleem, hoe het kind te kunnen opvoeden en opleiden voor het verkeer, waaraan het immers zelfstandig zal moeten deelnemen.

Veel is reeds bereikt, om het kind „verkeers-mind” te maken – onze kleuters betrekken de grommende motor reeds in hun spel, zodra zij een wagentje of een step kunnen hanteren. Maar toch, ondanks onderricht op school en politielessen en het zelf mee laten doen der jeugd als „klaar-overs” – niemand kan tevreden zijn

met de huidige situatie, waarbij op de lijst der doodsoorzaken van het kind bovenaan geweld-dadigheid, door verkeersongeluk en verdrinking, staat, boven de vroeger zo gevreesde infectie-ziekten.

Steeds meer komt men tot de overtuiging dat wij voor een doeltreffende bestrijding der verkeersziekten, culminerend in het verkeersongeluk, nog veel meer moeten leren omtrent *de werkelijke oorzaken, de achtergrond der verkeersgevaaren*.

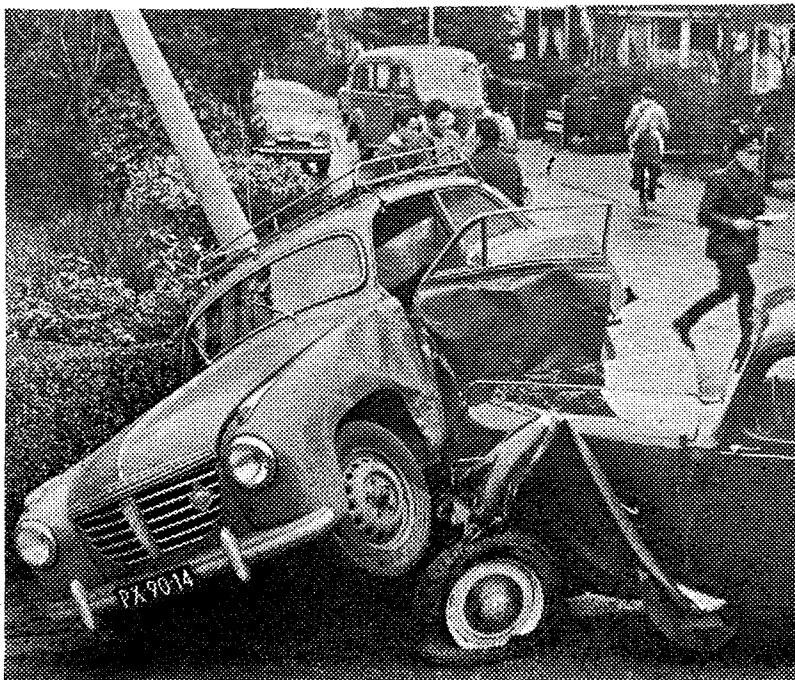
De oorzaken

In 80% is de „human factor”, de mens zelf, de (hoofd)veroorzaker van de verkeersongelukken – en behalve een gebrek aan verantwoordelijkheidszin en niet geven van voorrang en derg., kennen wij ettelijke andere, meer speciaal-psychologische factoren, die een ongeluk (mede) kunnen veroorzaken: *geldingsdrang* en *machtsgevoel* – b.v. de identificatie met de grote slee –; *snelheidsdrang*, met de bedwelmende sensatie der snelheidsbeleving op zichzelf; de *neiging tot sensatie*, ook van het risico en het gevaar, het *spel met de dood* en in sommige meer pathologische gevallen ook wel een drang tot moord en/of zelfmoord.

Ook spelen ongetwijfeld *besluiteloosheid* en *weifelzucht* een rol (meer bij vrouwen dan bij mannen?), evenals de algemene *onhandigheid* en het *slechte rijden*, welke wij reeds bij de brokkenmaker noemden; en eveneens weten wij, dat *vermoeidheid*, vooral ook geestelijke door een tekort aan slaap, en *praeoccupatie*, het in beslag genomen zijn door emoties als verdriet en zorg, tot ongelukken leiden kunnen – eveneens natuurlijk allerlei ziektes – niet alleen ernstige, maar ook lichtere zoals griep en een flinke verkoudheid.

Het zijn vooral die ziekten, waarbij plotseling bewustzijnsverlies of sterke daling optreedt, welke in het wegverkeer zo buitengewoon gevaarlijk zijn: bij epilepsie (vallende ziekte), soms ook bij CO (koolmonoxyd) vergiftiging, b.v. door uitlaatgassen; en bij verschillende plotseling optredende ziektes tijdens het verkeer, zoals b.v. de zeldzame gevallen van hersenbloeding of een acute hartaanval.

Het zou te ver voeren, hier alle andere ziek-tetoestanden op te sommen, die in het verkeer gevaren kunnen veroorzaken – wij noemen slechts de diverse vormen van flauwvallen, duizeligheid, misselijkheid, hoofdpijn, schrik en angstsensaties – naast beïnvloeding door allerlei vergiften als alcohol, en slaapmiddelen, naast opwek-„dope”-pillen. Natuurlijk zal ieder verstandig mens, die zich ziek voelt, óf niet óf zeer voorzichtig rijden, en bij duizeligheid of flauwvalneiging stoppen en de veilige parkeerplaats of wegkant opzoeken – maar helaas zijn er nog te velen, die door onverstand of jeugdige overmoed deze waarschuwingsverschijnselen negeren.

Werk van een „brokkenmaker”?

Onkerksheid en buitenkerkelijkheid

Enige tijd geleden berichtten de dagbladen, dat er een breed opgezet onderzoek naar de oorzaken en het verloop van de buitenkerkelijkheid zal worden ingesteld. Het zal door de Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek gesubsidiëerd worden. In het curatorium, dat de supervisie hebben zal namen zitting Prof. Dr. T. T. ten Have, hoogleraar aan de Amsterdamse Gemeente Universiteit, Dr. H. Faber, wetenschappelijk hoofdambtenaar aan de Leidse Universiteit, Prof. Dr. J. P. Kruijff te Utrecht, die al eerder een soortgelijk onderzoek heeft geleid, Pater Dr. H. Goddijn en Prof. Dr. R. van Dijk, hoogleraar aan de Vrije Universiteit. (Zie ook het hoofdartikel).

Naar aanleiding van dit bericht schrijft Litos in het katholieke maandblad „De Vragende Mens” een beschouwing, merkwaardig genoeg om haar bijna in haar geheel over te nemen.

„De volkstelling van 1947 gaf een buitenkerkelijkheid aan met een landelijk gemiddelde van 17 procent. Hoewel dit cijfer op zich een zeer verrassende en schokkende openbaring was voor velen, verborg het toch veel. Want men moet bij de beoordeling van dit cijfer rekening houden met de geringe buitenkerkelijkheid (een openlijk en schriftelijk verklaard niet meer willen behoren tot enige kerkgemeenschap) in de twee zuidelijke provincies. Dit laatste feit maakt het cijfer in de negen andere provincies beduidend hoger. Met name in Friesland en vooral in Noord Holland zijn de buitenkerkelijkheidscijfers hoog. Noord Holland heeft zelfs een hoogte van rond 34 procent der bevolking. In Noord Holland zijn gemeenten, o.a. Zaandam, met een percentage buitenkerkelijken van meer dan 50 procent. Buiten het verschijnsel der officiële buitenkerkelijkheid is er dat van de zogenaamde onkerksheid. Men belijdt dan in naam een bepaald geloof, maar in werkelijkheid bezoekt men geen of weinig godsdienst oefeningen. De religieuze belangstelling is grotendeels tot het nulpunt gedaald of beperkt geworden tot een partikuliere religiositeit, los van de kerk. Wanneer men deze onkerksheid samenvoegt met de buitenkerkelijkheid, dan mag men aannemen, dat meer dan vijftig procent van ons volk de kerkdrempel vrijwel niet meer overschrijdt.

Toegenomen

Men moet nog verder gaan in de reeks van feiten. De jongste volkstelling is al weer twaalf jaar oud. Men mag met reden veronderstellen dat de buitenkerkelijkheid sindsdien nog is toegenomen. Het is uit beperkte peilingen bekend, dat de onkerksheid eveneens toenemend is, nu ook in het Zuiden. Onkerksheid pleegt de echte buitenkerkelijkheid op te schuiven naar hogere percentages. Niemand weet echter, hoe en wanneer dit proces van ontkerkelijking tot staan zal komen. De ontwikkelingen van technische, sociale, wetenschappelijke en geestelijke aard zijn in onze samenleving nog in volle gang en zijn nu bezig de laatste besloten plaatsen en woongemeenschappen te doordringen, waar tot nu toe de godsdienstbeleving werd gedragen door het traditionele gedraagspatroon van de gemeenschap, en soms zelfs er door bepaald werd.

Er bestaan uiteenlopende opvattingen over het ontstaan en het verloop van de buitenkerkelijkheid. In de literatuur over dit onderwerp kan men verscheidene uitgangspunten tegenkomen, die echter wel dit gemeen hebben, dat zij doorgaans steunen op beperkte, zij het waardevolle onderzoeken. Zeker is wel, dat de vraag naar de oorzaken van de onkerkelijkheid een uiterst ingewikkelde problematiek behelst.

Het is stellig wel zó, dat de eerste industriële revolutie, die in de achttiende eeuw begon

en de reeds aanwezige massale sociale nood verscherpte, het velen, materieel en psychisch, vrijwel onmogelijk maakte kerks te leven. Materiële ellende, lange arbeidsdagen, zondagsarbeid, gebrek aan kerken in de snel groeiende steden, onaangepaste zielzorg in de nieuwe situatie, de trek van het platteland naar de stad en die een losscheuring van het oude, beschermende milieu betekende: dat alles zijn bekende en ernstige oorzaken. Stellig hebben de kerken te laat het antwoord gegeven op de sociale en geestelijke noden die zo massaal groeiden. Het traditionele denken, voelen en handelen konden de versnelling van de tijd niet bijhouden.

Uitholling

Echter: de buitenkerkelijkheid op het platteland van Friesland en Noord Holland heeft weinig met bovengenoemde zaken, die vooral voor de steden golden, te maken. Hier is meer de uitholling van de Nederlandse Hervormde Kerk door vrijzinnigheid de diepste oorzaak. Toen in het eerste deel van onze eeuw de kerk als sociaal heersend instituut (op het gebied van sociaal werk, landhuur, betrekkingen, ereambten en middel tot contact) haar plaats ging verliezen, raakte ook het bindend element verloren. De vrijzinnigheid had de geloofsbinding reeds ontbonden. Te laat heeft men, van uit de kerk, dit gevaar in het oog gekregen.

De onkerkelijkheid van latere tijden, en met name de huidige onkerksheid, kan niet geheel of soms helemaal niet meer, uit de hiervoor genoemde oorzaken worden verklaard.

Ongetwijfeld zijn er desondanks nog algemene oorzaken. Een rapport over de situatie van het katholicisme in een van de provincies in het noordelijk deel van ons land, spreekt van een weliswaar trouw geloof, maar ook van geslotenheid, sociale controle, uiterlijke beleving en van te weinig persoonlijk dóórleefd, en in persoonlijke verantwoordelijkheid beleefd geloof. Het als gevolg van historische oorzaken in sterke concentraties samenwonen van katholieken, heeft dit in de hand gewerkt. Thans wordt die beslotenheid doorbroken, en hoewel men nog trouw en kerks is, moet men op de vraag, of het oude, vertrouwde geloof tegen de tijdsgeest bestand zal zijn het antwoord schuldig blijven. De inleidende tekenen van een mogelijke onkerksheid bij een deel der betrokken katholieken, kunnen echter reeds worden gekonstateerd.

In het zuiden, waar men doorgaans toch wel in een geestelijk beschermend milieu leeft, is de onkerksheid, vooral onder jongeren groeiende. Enerzijds als een gevolg van een ontwikkeling min of meer gelijk aan die in vorengenoemde provincie, anderdeels op grond van persoonlijke motieven. Merkwaardig genoeg vallen de processen die de onkerksheid en buitenkerkelijkheid beheersen, samen met een hernieuwde ernstige belangstelling voor religieuze en levensbeschouwelijke vragen, ook en vooral onder de jongeren. En eveneens met ingrijpende nieuwe inzichten in theologische, morele, en sociaal-religieuze kwesties.

De situatie in geheel het land is mede hierdoor, zowel voor de katholieke als voor de kerken uit de reformatie, nog bijzonder onduidelijk.

Persoonlijke keus

Stellig verdient nog een punt bijzondere aandacht. Dit punt zal in het voorgenomen onderzoek bijzonder naar voren kunnen komen. Het is wel verantwoord aan te nemen, dat veel van de huidige buitenkerkelijkheid en onkerksheid zowel veroorzaakt is door massale verschijnselen

Steunfonds Praktisch Humanisme

In 1958 vroegen drie duizend buitenkerkelijken hulp in hun geestelijke moeilijkheden aan een geestelijk raadsman of ziekenbezoeker van het Humanistisch Verbond.

Dit werk kost geld.

Het Steunfonds wil daarvoor zorgen en kan dat, mits het ook op Uw steun mag rekenen.

Postrekening 14632,

Hollandsche Bank-Unie N.V., Den Haag,
t.g.v. Steunfonds Praktisch Humanisme

als door persoonlijke omstandigheden en motieven, of door deze laatste alleen. Meer dan vroeger is de kerk een persoonlijke keus van de persoon. Meer dan vroeger staat men kritisch tegenover de kerk. Meer dan vroeger stelt men hoge – en soms weinig doordachte – eisen. Er zijn ook meer zaken die, langs persoonlijke weg, afrekken van de kerk. Men begint er bovendien achter te komen, dat er een nauw verband bestaat tussen het persoonlijk zich wel of minder wel bevinden en de religiositeit.

Wij noemden hier enkele punten, die betrekking hebben op de vraag naar de oorzaken en de processen van de buitenkerkelijkheid. En het is daardoor reeds duidelijk, dat de kwestie bijzonder ingewikkeld is en gemakkelijk kan verleiden tot sterk uiteen lopende beoordelingen.

De billijkheid vergt, dat men een dieper, breder en samenvattender inzicht krijgt. In het gesprek met de buitenkerkelijke mens moet de kerk weten en kunnen begrijpen, wat achter de inzichten en gevoelens van de buitenkerkelijke steekt. Het is bovendien van een uiterst groot belang te kunnen overzien, wat de onkerksheid (dat inleidend proces tot buitenkerkelijkheid) in de hand werkt, teneinde hierop een antwoord te kunnen vinden dat de betrokkenen tot geluk strekt. In toenemende mate is men in de zielzorg, en in het benaderen van moderne geestelijke problemen, afkerig aan het worden van stereotiepe opvattingen en benaderingswijzen, en van algemeenheden, waar men niets mee doet en die te veel op vage indrukken steunen. Het is te hopen, dat het voorgenomen onderzoek zeer veel zaken zal verhelderen, die nu duister zijn en misverstanden in het leven houden. Bij helderheid heeft iedereen belang, want men kan dan meer zien, en wellicht meer begrijpen.”

Dit stuk trok mijn aandacht, doordat het niets verbloemt en elk spijtig geluid van groeiende onverschilligheid en zedeverval achterwege laat. Het getuigt van werkelijkheidszin en begrijpelijkerwijs van verontrusting.

Moeten wij, humanisten, juichen? Ik geloof het niet. Deze feiten moeten ook ons verontrusten, zij het ook op een andere wijze en op andere gronden. Het zijn immers niet altijd (om het maar voorzichtig te zeggen) positieve redenen, die mensen er toe brengen de kerk de rug toe te draaien. De massale ontkerkelijking stelt aan ons, die buitenkerkelijken een geestelijk onderdak aanbieden, voor een moeilijke taak. Zij legt ons een zwaardere verantwoordelijkheid op, dan wij nu in staat zijn te dragen. Sczcesny schrijft aan het slot van zijn zo juist verschenen, opzienbarend boek „Die Zukunft des Unglaubens” (De toekomst van het „ongeloof”) „De dreigende crisisverschijnselen van deze tijd kunnen slechts tegengehouden worden, als men alle mensen, die voor altijd van het christendom vervreemd zijn helpt in te zien, dat deze vervreemding hen noch van de mogelijkheid, noch van de verplichting ontheft te zoeken naar wat hun leven zin kan geven”.

Dit is het woord, dat wij tot onszelf moeten spreken, als wij gaan beseffen wat het crisisverschijnsel van de buitenkerkelijkheid betekent.

Pr.

IK denk er ZO over

Is het blanke ras superieur?

over de superioriteit van het blanke ras!

Al verscheidene jaren ben ik lid van het Humanistisch Verbond en hoewel ik niet mee kan doen aan sociaal werk en dergelijke, meen ik toch een goed humanist te zijn en me als zodanig in eigen kring te betonen. In één ding ben ik 't blijkbaar met de andere humanisten niet eens en dat is de abnormale verheerlijking van de donker gekleurde rassen. Neem nu b.v. het nummer van Mens en Wereld van 6 juni '59, daar wordt zowel op de eerste bladzijde in het cursiefje als op de laatste bladzijde in „onbegrijpelijk” gekankerd – een beter woord weet ik er niet voor – over de blanken die zich aanmaten zich superieur te voelen aan de donkere rassen. Of dat nu na de oorlog mode is en ieder het elkaar napraat, weet ik niet, maar ik durf eerlijk te bekennen, dat ik, zoals de zaken nu staan – de blanken nog steeds superieur vind aan de donkere rassen. En dat vinden zij zelf ook. Behalve misschien een hele dunne bovenlaag van enkele intellectuelen.

Ik vraag me wel eens af, of al die mensen die dergelijke stukjes schrijven, zelf wel eens in een land hebben gewoond met een donker gekleurde bevolking.

Ik heb 17 jaar in het voormalige Nederlands Indië gewoond, tot het einde van de oorlog. Niet op één plaats, maar in Atjeh, Sumatra's oostkust, west- en oost Java en 4½ jaar in midden-Celebes, zodat u wel begrijpt dat ik met velerlei soorten inheemsen dagelijks heb verkeer, maar heus je kunt ze niet met dezelfde maten meten als de blanken en dat verlangen ze ook niet, alleen weer die enkele intellectuelen. Je kunt ze niet te vriendelijk en te toegevend tegemoet komen. Dat vatten ze heel anders op, dan wij. Dan lachen ze je achter je rug uit en nemen een loopje met je. Ze vinden je dan dom en zwak. Een blanke die hen rechtvaardig behandelt, maar flink tegen hen optreedt, mogen ze veel liever. Ik heb wel bedienden gehad, die

huilden als ik weer naar een andere plaats vertrok, waarmee ik maar wil zeggen, dat ik heus niet slecht voor ze was. En van dat knechten en uitzuigen, dat wij Nederlanders zouden hebben gedaan, heb ik nooit iets gemerkt. De verhouding tussen de blanken en de inlanders was doorgaans uitstekend. Ze zijn in hun soort flinke toegewijde krachten, maar ze kunnen geen leiding geven en ze kunnen niet organiseren. Dat ziet u zelf aan de chaos, die het nu in Indonesië is. Bovendien geloof ik, dat er zéér zéér weinigen onkreukbaar eerlijk en onomkoopbaar zijn.

De gevallen die er zijn, waar werkelijk donker gekleurden worden getreiterd, vermoord, mishandeld en achtergesteld, zoals in dat cursiefje staat, alleen omdat ze een donkere huid hebben, zijn walgelijk en mensonterend. Maar om het gehele blanke ras daarvoor aan te vallen vind ik overdreven.

Sinds de oudste tijden heeft het blanke ras zich in alle opzichten superieur getoond, in wetenschap, in kunst, in techniek in vindingrijkheid, in vitaliteit, doorzettingsvermogen en werkkraft en daarom zijn ze in de wereld ook aan de top gekomen. En omdat de donkere rassen nu alles wat de blanken in eeuwen van hard werken, gewrocht hebben aan cultuur, wetenschap en technische wonderen, zo maar in de schoot geworpen krijgen, zijn ze maar niet plotseling gelijk en gelijkwaardig aan ons. En alle blanken die zelf zo hard schreeuwen, dat dat wel 't geval is, zijn de schuld dat de donkere rassen nu zo vijandig tegenover ons staan. Zelf zouden ze nooit op dat idee zijn gekomen, daar zijn ze veel te laks, te indolent en te vasthoudend aan eeuwenoude gebruiken voor.

De meeste Hollanders die vroeger in Indonesië hebben gewoond, denken 'er net zo over. Maar niemand durft 't eigenlijk te zeggen. Alleen onder elkaar doen ze dat wel.

Toch, toen ik dat laatste cursiefje las, waarin

aan de blanken weer alleen slechts werd toegeschreven en de donkeren weer werden bejubeld, kon ik 't toch niet meer laten, om ook eens een ander geluid te laten horen.

F. W. van der Dussen-van Breemen

(Het is natuurlijk het goed recht van inzender het blanke ras superieur aan anders gekleurde rassen te achten, maar zij dient te bedenken dat in dit meerwaardigheidsgevoel de kiem schuilt van alle onrecht in de wereld dat niet-blanken door blanken wordt aangedaan.

Haar opvatting vindt zeker geen steun in de onderdanigheid die de bevolking van Indonesië vroeger de blanke „meesters” betoonde. De tijd ligt nog niet zo heel ver achter ons dat een dergelijke onderdanigheid van blanke arbeiders jegens hun werkgevers werd geprezen. Desondanks hebben zij later getoond zowel tot organiseren als tot leidinggeven in staat te zijn. En wie zou durven beweren dat dit emancipatieproces de menselijke samenleving niet ten goede is gekomen?

Alleen wie erkent dat er van een wezenlijke gelijkwaardigheid (hetgeen nog iets anders is dan gelijkheid) tussen alle mensen, ongeacht hun huidskleur, sprake dient te zijn, zal mogen verwachten dat ooit vrije mensen in een vrije wereld zullen samenwonen. (Redactie)

De Humanistische Luisterkring telde op

22 augustus 1959: 19.875 leden.

Was u, uw buurman, uw vriend daar ook al bij?

Lezingen voor de radio

30 augustus, 9.45 uur (VARA): P. N. Kruijswijk over „Tussen God en niets”;

6 september, 9.45 uur (VARA): Th. W. Polet over „De gaande man”.

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,— per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.

Badpakken en verdraagzaamheid

In het nummer van Mens en Wereld van 23 mei l.l. komt onder Kritisch Allerlei, pag. 2 1e kolom een opmerking voor waar ik toch niet helemaal gerust over ben.

Het gaat over een foldertje van het ontspanningspark De Efteling, dat onder zijn wenken voor bezoekers heeft vermeld:

„Voor vrouwelijke bezoekers eendelig badpak en badmuts verplicht”

De kritisch-allerlei-schrijver schijnt zich daar zeer over te ergeren, want hij schrijft. „Aangezien wij tot de categorie Nederlanders behoren die zich nog niet door de zegeningen van een christelijke politiek de formaat van hun badpak laten voorschrijven, zullen we noodgedwongen de Efteling maar links laten liggen, omdat het te kostbaar wordt er een speciale kledij voor aan te schaffen.”

Ik vraag mij af, of deze toon nu wel in overeenstemming is met de verdraagzaamheid en het begrip voor andersdenkenden, dat de humanist mijns inziens wel in de eerste plaats past.

De Efteling als gastheer wenst geen bezoekers te ontvangen in een kledij die naar haar mening zedelijk niet verantwoord is. Dat is m.i. haar volste recht. Evenals de humanist natuur-

lijk als een ieder het volste recht heeft niet naar de Efteling te gaan als zij geen eendelig badpak bezit en het te duur vindt dit aan te schaffen.

In Zweden is het de gewoonte ook in de openbare zwembaden naakt te zwemmen. Ik stel me zo voor dat een Zweed, die hier een zwembad bezoekt, zich zal moeten schikken naar de zeden en gewoonten van ons land en een badpak zal moeten aanschaffen.

Is het hier niet net als bij de Efteling? Alleen wordt de grens van wat al of niet geoorloofd is anders getrokken.

H. G. Veth

Ook verdraagzaamheid heeft haar grenzen. Wij zouden het nog met mej. Veth eens kunnen zijn, als het hier ging om het gemeentebad van Kaatsheuvel, maar niet als De Efteling pretendeert een nationaal ontspanningspark te zijn, en nochtans zo onverdraagzaam is andere Nederlanders de normen op te leggen die voortvloeien uit de roomse overtuiging van zijn directie. Dat past geheel in de katholieke politiek, maar wie daar alleen verdraagzaamheid tot in uiterste consequentie tegenover stelt, laat over zich lopen. (Redactie Kritisch Allerlei)

HUMANISTISCHE LUISTERKRING „HET WOORD VAN DE WEEK”

De nieuwe omroepwet geeft het Humanistisch Verbond geen eigen zendtijd zoals de kerken die hebben.

Dit moet voorkomen worden!

Helpt hieraan mede door u aan te sluiten bij de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Contributie f 1,- per jaar.

Aanmeldingen door middel van: storting of overschrijving van f 1,- op girorekening 58 t.n.v. Hum. Luisterkring „Het Woord van de Week” of per briefkaart of aanmeldingsformulier met f 1,- extra porto.

DOE HET TERSTOND!

MEDEBEWONING

Wie heeft hiervoor interesse?

Ing. echtp. m.l. heeft ter beschikking vrij ged. van villa te Bussum, bevattend 2 grote kamers, badk., keuken, gest., c.v., etc. voor idem dame of echtp.

Brieven onder nr. augustus 6 bureau van dit blad.

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. JONG en H. KUYSTEN

Administratie-adres: Postbus 246, Rotterdam

Postgiro 445129 • Abonnementsprijs f 5,- per jaar

Niet alleen de kerkelijken hebben hun wezenverzorging

De Weezenkas

Vereniging tot opvoeding en verzorging op humanistische grondslag

neemt op zich de verzorging van de wezen der buitenkerkelijken

Sluit U daarom aan bij deze vereniging

Inlichtingen omtrent lidmaatschap bij de Secretaris: J. de Leeuw, Herengracht 62, Amsterdam-C.

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING”

onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,20 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat Haagweg 210 - Leiden

GEESTELIJKE VRIJHEID

houdt ook in:

VRIJE KEUZE

tussen

CREMEREN en BEGRAVEN

Wilt U meer weten over CREMATIE en wat daarmee samenhangt, wendt U dan tot de

VERENIGING VOOR FACULTATIEVE CREMATIE
Riouwstraat 186 — 's-Gravenhage

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Dr. B. W. Schaper, Prof. Dr. G. Stuiveling en Prof. Dr. Libbe van der Wal.

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

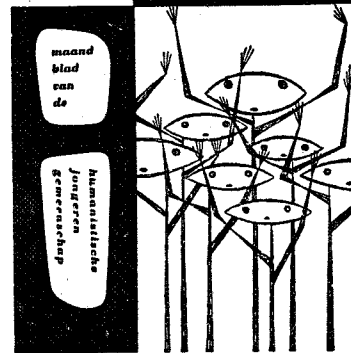
Gratis proefnummers kunt u aanvragen bij het secretariaat van:

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Oudegracht 152, Utrecht

LIBERTYN

maandblad h.j.g.

redactie-secr. klaas w. swaak
oosterhamriklaan 207, groningen

administratie: tine bouterse,
kijkduinstr. 58^{III}, amsterdam

abonnement f 3.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penningm.
h.j.g. te hardinxveld-giessendam

wat leeft er onder de jongeren?